

ELŐSZÓ

A beszélés nem felöltözteti, hanem alkotja a gondolatokat – írja újabb könyve bevezetőjében Henri Wald. S nem csupán gondolataink közlésének legfontosabb eszköze, hanem egyben azok létrejöttének közege is.

Ma már egyre többen hirdetnek ilyen vagy ehhez hasonló nézeteket. Az egyes megközelítések közös vonása az, hogy a beszélést tevékenységnek, cselekvésnek tekintik. Az idézett szerző ellentéző megfogalmazása is sejteti, hogy egy ma is vitatott, még mindig újdonságnak számító szemléletről van szó, holott a beszélésnek tevékenységként való értelmezése korántsem századunk találmánya. Már a nyelvről való gondolkodás első szakaszaiban tettnek, cselekvésnek tekintették a beszélést. Valószínűleg több oka is volt annak, hogy az elmúlt két évtizedben a beszédtelemélet az újszerűség mezéiben léphetett fel. Ezek között első helyen áll az, hogy a nyelvről való újabb kori gondolkodásban a beszélésnek tevékenységként való értelmezése fel-felbukkant ugyan, de nem vált egy következetesen végigvitt szemlélet alapjává. Századunk hatvanas és hetvenes éveiben pedig pontosan ez történt. A változás mögött – a nyelvfilozófiai kérdések előtérbe kerülése mellett – azok a nyelvészeti vizsgálatok álltak, amelyek minden addigi kérdésfelvetésnél élesebben fogalmazták meg helyzetjelentéseiket: nem a nyelv és nem is a szó válságáról kell beszélnünk (ennek a kérdéskörnek igen nagy, főként esszéiben tárgyiasult irodalma van – lásd például Susan Sontag vagy George Steiner műveit), hanem azoknak a mechanizmusoknak a működési zavarairól, amelyeknek révén az anyanyelv tanulása és mindennapi használata történik. Nem túlzás azt állítani, hogy a jelenség világméretű, még ha az egyes földrajzi és társadalmi régiók között vannak is eltérések. Túl sok olyan tényező jött össze mindenfelé, amely szétzilálta az anyanyelvbe való belenevelődés megszokott rendjét. Közülük mindenekelőtt a hagyományos családtípus

felbomlását, a gyors ütemű urbanizációt, az élettér teljes átalakulását, az életformaváltást, az új információs „világ” kiépülését, a tömegméretű horizontális és vertikális mobilitást említeném meg. E folyamatok pozitívumait korántsem akarjuk tagadni, de nem mehetünk el szó nélkül következményeik, kevésbé hasznos kísérőjelenségeik mellett. Ezek között az anyanyelvbe való belenevelődés struktúrájának széttörése – és ezzel párhuzamosan az iskolai anyanyelvi nevelés helyzetének nehezedése – csupán az egyik, de kétségkívül a legfontosabbak közé tartozó, a legtöbb gondot okozó következmény.

Ez a jelenség természetesen nálunk is érezteti hatását. Nem érdektelen és nem is fölösleges dolog foglalkozni vele, megvizsgálni jelentkezésének formáit, intenzitását, tendenciáit. A hazai kutatók már a hatvanas években felfigyeltek minderre, egyaránt sürgetve egyrészt a jelenségkör nyelvészeti, nyelvészociológiai vizsgálatát, másrészt azoknak a stratégiáknak a kidolgozását, amelyek révén intézményes keretek között (mindenekelőtt az iskolában) az anyanyelvi nevelésben mutatkozó zavarok leküzdhetők. Ami a munka első felét illeti, ott főként az idevágó szakirodalom értéke- sebb darabjainak ismertetését és románra fordítását említhetjük meg. Emellett a hatvanas évektől beindult dialóguselemzések (Tatiana Slama-Cazacu és munkatársai) mutattak fel komoly eredményeket. Az iskolában folyó anyanyelvi nevelés újragondolásával kapcsolatban egész sor szerzót és szakmunkát említhetnénk, közülük különösen Constantin Parfene, Vasile Teodorescu, Clara Georgeta Chiosa tevékenysége érdemel figyelmet.

E kötet tanulmányainak kérdésfelvetései szintén e két csomópont köré sűrűsödnek. Egyfelől vizsgálják: az életformaváltás nyomán kialakult helyzetet, az iskolai és az iskolán kívüli anyanyelvi nevelésben mutatkozó akadályok természetét, azok működési módját, másfelől pedig – abból kiindulva, hogy a változás nem rövid átmenet, hanem a társadalmi lét természetes és tartós velejárója – választ keresnek arra a kérdésre, hogy az adott helyzetben milyen alapelvek és

feltételek függvényében képzelhető el az anyanyelvi nevelést célzó tevékenységformák hatékony működtetése. E munkát minden szempontból csak kiindulópontnak tekintem; a kérdések inkább csak megfogalmazódnak, a válasz nehezebben körvonalazódik. A kérdésfelvetések után az egyes részterületek vizsgálata következik, ezekből hármát tartok kulcsfontosságúnak: (1) az anyanyelvi nevelés mechanizmusaiban mutatkozó zárlatok módszeres számbavételét, (2) az anyanyelvbe való belenevelődés alapelveinek értelmezését a kommunikációs gyakorlat függvényében, illetve e spontán módon alakuló folyamat intézményes keretekben történő befolyásolásának (iskolai anyanyelvi nevelés) végiggondolását és végül (3) olyan helyzetek elemzését, amelyekben az anyanyelvi nevelés zavar-talanul megy végbe. E kötet írásai mindhárom területet érintik, de mindegyikből úgyszólván csak ízelítőt nyújtanak. Remélem, hogy az egyes részterületekkel foglalkozó és rövidesen elkészülő írásokban majd választ adhatok azokra a kérdésekre is, amelyekre e kötet még nem nyújthat kielégítő feleletet.

Ezúton mondok köszönetet mindazoknak, akik munkámat tanácsaikkal, bírálataikkal segítették, mindenekelőtt a Korunk és a Kritérium azon szerkesztőinek, akiknek ösztönzése nélkül az egyes tanulmányok talán meg sem születtek volna.

Csíkszereda 1984. április